

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
İÇİNDEKİLER	9
ŞEKİLLER DİZİNİ	13
TABLolar DİZİNİ	15
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	17
1. GİRİŞ	23
2. KAVRAMLAR.....	25
3. ÇEVRESEL DÜZENLEMELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	31
3.1. Giriş	31
1.2. Dünyadaki Tarihsel Gelişim	32
3.2.1. Çevre Hukuku Yönünden	32
3.2.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönünden.....	38
3.3. AB'deki Tarihsel Gelişim	41
3.3.1. Çevre Hukuku Yönünden	41
3.3.2. ÇED Yönünden	44
3.4. Türkiye'deki Tarihsel Gelişim	48
3.4.1. Çevre Hukuku Yönünden	48
3.4.2. ÇED Yönünden	51
3.4.3. Ara Değerlendirme	53
4. ULUSAL HUKUKİ ÇERÇEVE	55
4.1. Türk Çevre Mevzuatına Genel Bakış	55
4.1.1. Anayasa.....	56
4.1.1.1. Çevre hakkı.....	58
4.1.1.2. Çevre hukukuna egemen ilkeler.....	63
4.1.1.3. Çevre anlaşmalarının normlar hiyerarşisindeki yeri	75
4.1.2. Çevre Kanunu.....	76
4.1.3. Diğer Kanunlar	78
4.1.4. Yönetmelikler.....	79

4.2.	Türk ÇED Mevzuatına Genel Bakış.....	82
4.2.1.	ÇED Yönetmeliği	82
4.2.1.1.	ÇED Gerekli Değildir.....	88
4.2.1.2.	ÇED Gereklidir.....	90
4.2.1.3.	ÇED Olumlu.....	96
4.2.1.4.	ÇED Olumsuz	103
4.2.1.5.	Kümülatif Etki Değerlendirme	105
4.2.1.6.	ÇED Kapsam Dışı	107
4.2.1.7.	Kanuni Muafiyet	107
4.2.2.	Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği.....	109
4.3.	Yargıya Erişim (Dava Ehliyeti)	111
4.4.	Ara Değerlendirme	124
5.	GÜNCEL MİLLETLERARASI EĞİLİMLER	127
5.1.	Giriş	127
5.2.	Birleşmiş Milletler.....	128
5.2.1.	Giriş	128
5.2.2.	UNEP.....	129
5.2.2.1.	İklim Eylemi	130
5.2.2.2.	Doğa Eylemi	131
5.2.2.3.	Kimyasallar ve Kirlilik Eylemi.....	132
5.2.3.	Brundtland Raporu (1987).....	133
5.2.4.	Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (1988)	134
5.2.5.	Rio Deklarasyonu (1992)	135
5.2.6.	BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992).....	137
5.2.7.	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992)	140
5.2.8.	Paris Anlaşması (2015)	142
5.2.9.	BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015)	143
5.2.10.	BM Güvenlik Konseyi İklim ve Güvenlik Açık Oturumu (2021)	146
5.2.11.	UNFCCC Taraflar Konferansı.....	147
5.3.	AB	152
5.3.1.	Avrupa Yeşil Mutabakatı	158
5.3.2.	Sınırdaki Karbon Düzenleme: Yeşil Gümrük Vergisi	161
5.3.3.	Ara Değerlendirme	162
5.4.	ABD.....	164

5.5.	Uluslararası Finans Kurumları: Dünya Bankası.....	169
5.6.	Yükselen Ekonomiler: BRICS	174
5.7.	Ara Değerlendirme.....	178
6.	ÜLKEMİZCE ONAYLANAN BAŞLICA MİLLETLERARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİ	181
6.1.	Giriş	181
6.2.	Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme.....	187
6.3.	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme	198
6.4.	Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme	207
6.5.	Denizlerin Gemiler Tarafından Kirletilmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme	218
6.6.	Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi.....	223
6.7.	Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi	234
6.8.	Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü	239
6.9.	Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi	245
6.10.	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	257
6.11.	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	263
6.12.	Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi.....	272
6.13.	Bazı Tehlikeli Kimyasalların ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirimli Kabul Usulüne Dair Rotterdam Sözleşmesi.....	279
6.14.	Cıvaya İlişkin Minamata Sözleşmesi.....	289
6.15.	Paris Anlaşması	296
6.15.1.	Giriş	296
6.15.2.	Türkiye'nin Mevcut Durumu	298
6.15.3.	Uyum Sürecindeki Güçlükler.....	305
6.15.4.	Türkiye'nin Anlaşma Kapsamındaki Hedefleri.....	307
6.15.5.	Hedeflere Ulaşmak İçin Önerilen Çözüm ve Stratejiler.....	312
7.	AİHS KAPSAMINDA ÇEVRESEL ETKİ.....	325
7.1.	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarına Yansıyan Durum	325
7.1.1.	Özel Hayata Saygı.....	325

7.1.2.	Yaşam Hakkı	330
7.1.3.	Adil Yargılama ve Etkili Başvuru	330
7.1.4.	Mülkiyet Hakkı.....	335
7.2.	AYM Bireysel Başvuru Kararlarına Yansıyan Durum	336
7.2.1.	Özel Hayata Saygı	338
7.2.2.	Adil Yargılama ve Etkili Başvuru	348
7.2.3.	ÇED Kapsam Dışı Uygulaması	353
8.	ENDÜSTRİYEL TESİSLERİN MİLLETLERARASI ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNE UYUMU: AKBELEN ÖRNEĞİ.....	361
9.	ÇEVRE SÖZLEŞMELERİNİN ÇED RAPORLARINA YANSIMASI	369
10.	AB TÜRKİYE RAPORLARINDA ÇEVRE	413
10.1.	2023 AB Türkiye Raporunda Yer Alan Değerlendirmeler	413
10.1.1.	Türkiye'nin Onaylamadığı İki Sözleşme: Aarhus ve Espoo.....	422
10.1.1.1.	Aarhus Sözleşmesi	422
10.1.1.2.	Espoo Sözleşmesi.....	426
11.	ÇEVRESEL KONULARDA ALMANYA VE JAPONYA ÖRNEĞİ	431
11.1.	Almanya.....	432
11.2.	Japonya.....	440
12.	TARTIŞMA.....	457
	GENEL SONUÇLAR.....	465
	KAYNAKLAR DİZİNİ	467
	TEŞEKKÜR.....	513

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1.	Fosil yakıtlar ve endüstri kaynaklı karbondioksit emisyonları (ABD, AB ve Çin) (Global Carbon Budget, 2024a).....	37
Şekil 4.1.	1993-2023 yılları arasında ÇED karar sayıları (ÇŞB, 2024a).	89
Şekil 4.2.	ÇED gerekli değildir kararlarının 1993–2023 döneminde sektörel dağılımı (ÇŞB, 2024a).....	90
Şekil 4.3.	ÇED olumlu kararlarının 1993-2023 döneminde sektörel dağılımı (ÇŞB, 2024a).	96
Şekil 5.1.	Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2024 (Türkiye, Genel Görünüm ve Eğilimler) (SDR, 2024).....	145
Şekil 5.2.	Kişi başı fosil yakıt tüketimi (ABD, Almanya, AB, Çin, Türkiye (Our World in Data, 2023a).	149
Şekil 5.3.	Kömür kaynaklı yıllık CO ₂ salınımı (Çin, ABD, AB, Türkiye) (Global Carbon Budget, 2024b).	150
Şekil 5.4.	Kömürden kaynaklanan yıllık CO ₂ emisyonları (Almanya, Türkiye) (Global Carbon Budget, 2024c).	151
Şekil 5.5.	GSYİH 1960-2022 (ABD, Çin, AB) (The World Bank, 2024a).	155
Şekil 5.6.	Fosil yakıt kaynaklı yıllık CO ₂ emisyonları (Çin, ABD, AB) (Global Carbon Budget, 2024d).	156
Şekil 5.7.	Fosil yakıtlar ve endüstri kaynaklı kişi başı CO ₂ emisyonları (ABD, Çin, AB, Türkiye) (Global Carbon Budget, 2024e).....	157
Şekil 5.8.	Yenilenebilir elektrik üretimi (Türkiye, Almanya) (Energy Institute-Statistical Review of World Energy, 2023).	171
Şekil 5.9.	Yıllık CO ₂ emisyonları (İran, Almanya, Türkiye, Vietnam, Mısır) (Global Carbon Budget, 2024f).....	172
Şekil 5.10.	2000 yılından itibaren Çin'in GSYİH eğilimindeki artış (The World Bank, 2024b).	175
Şekil 6.1.	Stonehenge çevresindeki trafik akışı (Salisbury and Avon Gazette,,2024).....	206
Şekil 6.2.	AB'de korunan karasal alanların yıllara göre değişim oranı (Eurostat, 2022).....	229
Şekil 6.3.	Türkiye ve Yunanistan'da korunan karasal alanların oranı (2016-2022) (The World Bank, 2024c).....	230
Şekil 6.4.	ODS'lerin tüketimi (UNEP, 2023c).	236
Şekil 6.5.	Türkiye'de ODS'lerin tüketimi (UNEP, 2023d).	237
Şekil 6.6.	Çin'den Avrupa'ya HFC akış rotası (EIA, 2024).	241
Şekil 6.7.	AB atıkları için en önde gelen 10 varış ülkesi (Eurostat, 2024).....	247
Şekil 6.8.	Gemi söküm işlemlerinin ülkelere göre dağılımı (Marselou et al., 2019).	251
Şekil 6.9.	İzmir Aliğa'daki gemi söküm tesisleri (Google Earth, 2024).	254

Şekil 6.10.	AB ülkelerindeki Natura 2000 koruma alanları (Km2).....	270
Şekil 6.11.	2020 yılında belli AB ülkelerinde pestisit satışları (Ton) (Tostado, 2022; Eurostat, 2022).....	277
Şekil 6.12.	Pestisit döngüsü (Öztürk, 2010).....	283
Şekil 6.13.	2022 yılında seçili ülkelerin pestisit ihracatı (Ton) (FAO, 2024c).....	285
Şekil 6.14.	2022 yılında seçili ülkelerin pestisit ithalatı (Ton) (FAO, 2024c).....	286
Şekil 6.15.	2010 yılında kaynağa göre küresel antropojenik cıva emisyonları (Stokes and Saari, 2024).....	292
Şekil 6.16.	2010 yılında bölgesel cıva emisyonları (Stokes and Saari, 2024).....	293
Şekil 6.17.	Kişi başına düşen karbon emisyonları: AB ve Türkiye (Global Carbon Budget, 2024g).....	299
Şekil 6.18.	Türkiye'nin sektörlere göre sera gazı emisyon oranları, 2022 (TÜİK, 2024).....	300
Şekil 6.19.	Türkiye'de kaynaklara göre kurulu güç (ETKB, 2022).....	308
Şekil 6.20.	Güneş enerjisi kurulu kapasite - Almanya, İspanya, Türkiye (IRENA, 2024a).....	310
Şekil 6.21.	Türkiye, Almanya ve İspanya'nın kişi başı karbon emisyonları (Global Carbon Budget, 2024h).....	315
Şekil 6.22.	2018-2023 Türkiye ve İspanya kurulu güneş enerjisi kapasitesi (IRENA, 2024b).....	320
Şekil 7.1.	Türkiye ve İsviçre kişi başı CO2 emisyonları (Global Carbon Budget, 2024i).....	327
Şekil 8.1.	Türkiye'nin yıllık CO2 salınımlarındaki artış eğilimi (Global Carbon Budget, 2024j).....	362
Şekil 8.1.	Kesim öncesi Akbelen ormanı ve çevresi (İklim Haber, 2024b).....	363
Şekil 10.1.	AB ve Türkiye'de hava kirliliği ile ilişkilendirilen ölümlerin oranı (1990-2019) (IHME Global Burden of Disease, 2019a).....	415
Şekil 10.2.	Türkiye'de 2019 yılında risk faktörlerine göre ölümler (IHME, Global Burden of Disease, 2019b).....	416
Şekil 10.3.	Türkiye, AB, İspanya ve Yunanistan'da koruma altındaki alanların oranı (The World Bank, 2022b).....	418
Şekil 10.4.	Almanya, Türkiye ve Fransa'da sera gazı emisyonları (1850-2021) (Jones et al., 2024).....	419
Şekil 10.5.	AB sera gazı emisyonları (Jones et al., 2024).....	420
Şekil 11.1.	Almanya'da modern yenilenebilir kaynaklardan enerji üretimi (Our World in Data, 2024).....	436
Şekil 11.2.	Almanya'da kaynağa göre birincil enerji tüketimi (Energy Institute-Statistical Review of World Energy, 2023).....	437
Şekil 11.3.	Japonya'da kaynağa göre modern yenilenebilir enerji üretimi (Ember, 2024; Energy Institute - Statistical Review of World Energy, 2024, as processed by Our World in Data).....	453
Şekil 11.4.	Japonya'da kaynağa göre birincil enerji tüketimi (Energy Institute, 2024, as cited in Our World in Data).....	453

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 6.1.	Türkiye tarafından onaylanan başlıca çevre sözleşmeleri (Dışişleri Bakanlığı, 2024).....	181
Tablo 6.2.	Türkiye’de yürürlüğe konulan başlıca çevre anlaşmalarının sayısı.....	184
Tablo 6.3.	Çalışmamızda odaklanılan çevre anlaşmaları (UN Treaty Collection, Eur-Lex, RG, IMO ve diğer).	185
Şekil 6.1.	Stonehenge çevresindeki trafik akışı (Salisbury and Avon Gazette, 2024).....	206
Tablo 6.4.	CITES kapsamında lider ihracatçı ülkeler (İthalatçı ülkeler tarafından yapılan bildirimlere göre (2018-2024)) (CITES Wildlife TradeView, 2024)	212
Tablo 6.5.	Bazı yabancı türler için Türkiye tarafından konulan ihracat kotaları (CITES Secretariat, 2024).....	213
Tablo 6.6.	MARPOL sözleşmesi eklerinde yer alan kirletici grupları (REMPEC, 2024).	220
Tablo 6.7.	Gemi sökülümü sırasında açığa çıkan tehlikeli atıklar (Marselou et al., 2019).....	252
Tablo 6.8.	Bazı ülkelerde kişi başına toplam pestisit kullanımı (2022) (FAO, 2024b).	284
Tablo 6.9.	Türkiye, İspanya ve Almanya'nın iklim politikaları (ETKB,2022), Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment (2025); IRENA (2025).	313
Tablo 6.10.	Almanya'nın kademeli emisyon azaltımı - miktar hedefleri (KSG, Ek-2).	316
Tablo 6.11.	Almanya'nın kademeli emisyon azaltımı - oransal hedefler (KSG, Ek-3).	317
Tablo 7.1.	KlimaSeniorinnen iklim davası AİHM kararı.	326